

Največja stavka slovenskih rudarjev

(Leto 1923)

Leta 1923 so slovenski rudarji izvedli največjo stavko v svoji zgodovini. Trajala je rekordno dobo, 59 dni, od 20. julija do vstevši 16. septembra. Zajela je skoraj vse slovenske premogovnike: rudnike Trboveljske premogokopne družbe v Trbovljah, Zagorju, Hrastniku, Kočevju, Senovem (prej Rajhenburgu) in Hudi jami pri Laškem, kjer je delalo malodane 10 tisoč rudarjev; le rudarji državnih premogovnikov v Velenju in Zabukovici niso stavkali. Po ostrosti je ta stavka prekašala prejšnje, oboji — stavkajoči in podjetnik — so uporabljali prej neznan sredstva. V glavnem je bila mezdneга značaja — šlo je za povišanje plač — oplivala je pa tudi na politično žioljenje v Sloveniji.

Za časa rudarskega štrajka sta izbruhnili še dve stavki. Dne 3. avgusta so železničarji Slovenije (vstevši železničarje na progah Zidani most—Zagreb—Sisak in Barč—Pakrac v Vojvodini) in državni nameščenci Slovenije stopili v štiriindvajseturno protestno generalno stavko zoper parlamentu predloženi zakon o državnih uslužbenic in železničarjih, ki bi bil silno poslabšal njihov položaj; vlada je morala zakonski predlog umakniti. Dne 3. septembra so stavkali delavci železniških delavnic v Mariboru, 2000 po številu, da obdrže, kar so si že priborili. Ti trije štrajki pričajo — poleg drugih dogodkov — o novem poletu delavskega gibanja v Sloveniji. So pa obrambnega značaja in pomenjajo v stavkovnem valu po prvi svetovni vojni zadnje velike stavkovne boje v Sloveniji, katerim sledi desetletje brez obsežnih štrajkov.

Stavke v Sloveniji poleti in jeseni 1923 se časovno ujemajo z delavskimi stavkami v Subotici in Veliki Kikindi ter z generalnim štrajkom 3000 mornarjev morskkega obalnega prometa, ki je trajal 65 dni, od junija do avgusta. To je bila tudi doba zadnjih velikih bitk evropskega delavstva — vstaje v Nemčiji in Bolgariji jeseni leta 1923.

Stavka slovenskih rudarjev se je končala s porazom. Delavstvo ni doseglo svojih zahtev. Trboveljska premogokopna družba je ob podpori državne oblasti stavko zatrla, odpustila na stotine rudarjev, ki so morali emigrirati v Francijo, Belgijo in na Nizozemsko — med njimi je bilo največ komunistov, funkcionarjev Partije in neodvisnih sindikatov — ter diktirala odflaj dolga leta svoje pogoje rudarskemu delavstvu. Racionalizirala je proizvodnjo, rekonstruirala rudnike in naprave ter dosegla po petih letih, da se je proizvodjalnost rudarja ob zniževanju plač skoraj podvojila, kar je v kapitalističnih razmerah pomenilo podvojeno izkoriščanje.

O tej stavki priobčujemo dva dokumenta iz arhiva Inštituta za zgodovino delavskega gibanja.

Prvi dokument je poročilo Zveze neodvisnih strokovnih (sindikalnih) organizacij za Slovenijo v Ljubljani, ki je stavko vodila. V tem poročilu najdemo nadrobne podatke o hudem boju, ki je šel do skrajnih meja. Iz njega izve tudi nepoučeni bralec, kaj je stavka, kako se je izvajala, česa so bili deležni v njej delavci in njihove družine, kakšnih brezobzirnih in nasilnih sredstev so se posluževali kapitalisti ob podpori državne oblasti, skratka, našel bo tu izčrpno povesč o mukah in tegobah, o vztrajnosti in junaštvu delavstva in njegovih proboorcev. Razlaga se, kakšno orožje in kakšno taktiko sta uporabljali obe nasprotujoči si sili. Komunisti, ki so vodili sindikat Zveze rudarskih delavcev, so ustvarjali delavsko enotnost, ki pa so jo rahljali in skušali razbiti zastopniki meščanskih strank in funkcionarji socialno-

demokratskih organizacij; zadnje šiba poročilo kot socialne patriote.¹ Poročilo, žal, ni kritično ocenilo pomanjkljivosti in napak, ki jih je dopustilo stavkovno vodstvo in ki jih lahko ugotovimo iz besedila. O vzrokih poraza je spregovoril partijski legalni tednik »Glas svobode« dne 18. in 25. oktobra 1923.

Drugi dokument izvira iz podjetniškega tabora. To je poročilo rudniškega ravnatelja Pauerja iz Trbovelj centralnemu ravnateljstvu Trboveljske premogokopne družbe v Ljubljani z naslovom »Situacijsko poročilo za leto 1923«. Priobčujemo ga v celoti, ker razodeva sledeče:

a) Trboveljska premogokopna družba (TPD) se kot podjetnik ni ukvarjala samo z gospodarskimi vprašanji, temveč je pozorno spremljala politični razvoj slovenskega delavstva; zato jo zanimajo volitve, stanje delavskih strank, ustvarjanje enotnosti, kar jo močno vznemirja;

b) TPD je med stavko uživala polno podporo državnih oblasti, ki so v rudniških krajih uvedle pravo izjemno stanje; še več, zastopniki TPD so naraavnost ukazovali orožništou; koga izmed rudarjev je treba aretirati, da bi obrezglavili delavsko množico; v ta namen so orožništou dajali »gotove obljube«, »doprinašali« »dokazilni material« in pisali ovadbe; pravcate gangsterske metode;

c) TPD je med stavko uporabljala sredstva, ki jih prej ali v takem obsegu ni uporabljala; tiskala in razširjala je letake, izrabljala je svoje uradnike na dnevnih kopih za stavkokaze, da so kopali premog, sprejemala pomoč fašistične Orjune, ki je organizirala stavkokaze;

č) po porazu je TPD izvajala maščevalno politiko nad delavstvom, predvsem nad komunisti in njihovo organizacijo.

Iz časopisnih beležk in drugih podatkov je že tista leta postalo znano tudi dejstvo, da je Trboveljska premogokopna družba leta 1922 zaposlila v svojem ravnateljstvu bivšega ljubljanskega policijskega komisarja J. Habeta, in sicer v posebnem oddelku za protidelavsko in protikomunistično borbo. Od tod gangsterstvo in nova bojna sredstva v orožarni TPD.

Značilen je konec poročila. Rudniško ravnateljstvo je moralo priznati, da skušajo »vročekroni odpuščenci« in komunisti »dvigniti organizacijo«. Delavskega razreda ni bilo mogoče uničiti, zato je vedno znova stopal v boj.

Priložena dokumenta priobčujemo v celoti. Uredništvo je izvedlo le nekatere najnujnejše stilistične popravke. Besede, ki jih je moralo staviti v besedilo, so v oglatih oklepajih.

I

Sindikalno poročilo RUDARSKA STAVKA V SLOVENIJI OD 20. VII. DO 17. IX. 1923

Dodatno k poslanim med stavko poročilom pošiljamo CRSOJ² še sledeče poročilo. [Odgovarjamo na] vprašanja centralnega sekretarja s. K.³

1. Koliko delavcev je zastavkalo in v katerih premogovnikih?

¹ Socialni patrioti — vzdevek za socialne demokrate ali socialiste iz časov prve svetovne vojne in po njej. Nastal je zaradi tega, ker so socialistični voditelji ob izbruhu vojne glasovali za vojne kredite, to je za obrambo kapitalistične domovine, kar je izzvalo silno ogorčenje med delavstvom. Poleg socialnih patriotov so bila zanje v uporabi še naslednja kritična imena: socialni šovinisti, socialni imperia- listi, koruzni socialisti, konzumarji, socialni fašisti i. dr. Komunistična partija je pri tem delala razliko med vodji in pristaši socialnodemokratskih ali socialističnih strank, v kasnejši dobi pa je prenehala uporabljati zgornje nazive. Op. ur.

² CRSOJ = Centralni radnički sindikalni odbor Jugoslavije, centrala neodvisnih sindikatov v Beogradu. Op. ur.

³ Sodrug Triša Kaclerović, generalni tajnik Neodvisne delavske stranke Jugoslavije. Op. ur.

V štrajk je stopilo: v Trbovljah 4200, v Zagorju 1600, v Hrastniku 1300, v Kočevju 900, v Rajhenburgu 800, v Hudi jami 600, skupaj 9400 rudarjev.

2. Koliko rudarjev je postalo stavkokazov in kakšnim organizacijam so pripadali?

3. Kako so se obnašale med stavko druge organizacije?

4. Kako so se vedli rudarji med stavko?

Da bi laže razumeli odgovor na ta vprašanja, moramo najprej ugotoviti naslednje:

Izmed 9400 rudarjev je bilo organiziranih v neodvisni ZRD [Zvezi rudarskih delavcev] od 3400 do 4000 (število se menja, ker ne plačujejo vsi vedno), v soc[ialno]patriotski Uniji [rudarjev] okoli 200, v klerikalni JSZ [Jugoslovanski strokovni zvezi] 1200, v nacionalistični NSZ [Narodno-socialistični zvezi] 200, neorganiziranih okoli 4200. Opozoriti moramo na dejstvo, da ima Trboveljska [premogokopna] družba poleg rudnikov še cementno tovarno v Trbovljah, ki zaposluje 120 delavcev, opekarno prav tam, ki zaposluje 60 delavcev, apnenico v Zagorju, kjer je zaposlenih 40 delavcev, opekarno v Rajhenburgu s 50 delavci. Poleg tega je Trboveljska družba oddala dela na dnevnih kopih v Trbovljah in Rajhenburgu zasebnemu podjetju Dukiča, ki ima v Trbovljah zaposlenih do 800 in v Rajhenburgu do 400 delavcev. Razen posameznih kvalificiranih delavcev se pri tem delu zaposlujejo večinoma nekvalificirani delavci, ki prihajajo največ kot sezonski delavci s kmetov. Večina tega delavstva je neorganizirana. Ti delavci so vračunani v številu 9400. V Kočevju dela Družba na dnevnem kopu v lastni režiji, kjer je zaposlenih nad 600 delavcev, iz njih je polovica Hrvatov iz Like, druga polovica pa kmetov iz okolice.

Ko je ZRD stavila zahteve, je poklicala ostale tri manjšinske organizacije, da se priključijo akciji. Klerikalci in nacionalisti so se odzvali in sopodpisali zahteve. Soc[ialni] patrioti pa so demagoško izjavili: Mi bomo solidarni z vami, ne podpišemo pa zahtev, niti nočemo sodelovati v skupnem akcijskem odboru, ker je množica vam dala zaupanje. Nato se je sestavil akcijski odbor samo iz zastopnikov ZRD, JSZ in NSZ, v katerem je ZRD vedno mogla uveljaviti svoje predloge, ker bi masa rudarjev, vstevši organizirane v JSZ in NSZ, odgovorila na klic ZRD, čeprav bi zastopniki klerikalcev in nacionalistov masprotovali.

Soc[ialni] patrioti so bili ves čas stavke pasivni, v zadnjih treh tednih pa so maravnost agitirali s svojimi ljudmi za pričetek dela. V Hrastniku so soc[ialni] patrioti celo raznašali tiskane letake Trboveljske družbe, ki so vabili rudarje na delo.

Nacionalisti nimajo vpliva, nekateri so se primerno obnašali, a del njihovih funkcionarjev je že prvi teden šel med stavkokaze (Schönlieb, Lesjak).

Kar je klerikalnih delavcev, so pomagali; njihovo vodstvo, posebno še oficialna SLS [Slovenska ljudska stranka], se je moralo razkrinkati, ko si ni upalo nastopiti proti kapitalistom Trb[oveljske] družbe. Poslanci SLS so po prepovedi shodov na našo pobudo omogočili s svojo imuniteto nekaj shodov, a so se uklonili radikalnemu Lukanu,⁴ ko je tudi njim prepovedal shode. Zadnje tri tedne nismo mogli sklicati niti enega zborovanja. Kleri-

⁴ Dr. M. Lukan, veliki župan ljubljanske oblasti. Op. ur.

kalno konzumno društvo nam je v zadnjem tednu odpovedalo kredit in je zahtevalo, da mu sproti plačujemo, kar niso zahtevali niti zasebni trgovci.

Potek dvomesečne stavke je pokazal, da so v stavki vzorno vzdržali in vztrajali rudarji, t. j. kvalificirani delavci, ki so zaposleni v rovih in jamah ter da so se stavkokazi pojavili najprej med nekvalificiranimi delavci, ki so bili zaposleni na dnevnih kopih, v cementarni in opekarnah. Tako so na dnevnem kopu pri Dukiču pričeli delati že tretji teden stavke — sicer v majhnem obsegu; cementarna v Trbovhjal je začela obratovati na četrti teden in opekarna v šestem tednu. Vedno naraščajočega števila stavkokazov pa ni pripisovati toliko nezavednosti, kolikor zmerom večjemu terorju in nasilju od strani orožništva in represalijam od strani Trboveljske družbe, o čemer bomo govorili pri drugih točkah [poročila].

Stavkokazi so se rekrutirali v tretjem, četrtem in petem tednu deloma iz vrst soc[ialnih] patriotov; v šestem, sedmem in osmem tednu pa, ko so bili zaprti že vsi naši zaupniki in funkcionarji in ko nismo mogli obnoviti zveze z množicami, so pričeli delati vsi omahljivci, nezavedneži in plašljivci.⁵

Važno je tudi dejstvo, da ima Trboveljska družba zaposlenih vsega skupaj nekaj nad 300 poduradnikov (pisarjev, paznikov in nastavljenec v konzumih) in približno enako število predelavcev, strelnih mojstrov in nekaj starejših strojnikov, ki imajo tudi mesečne plače. Ti poduradniki in predelavci so bili prvi stavkokazi iz stremuštva, da bi se povzpeli še više. Strelni mojstri in predelavci kakor tudi precej paznikov izhaja iz vrst bivših soc[ialno]patriotskih zaupnikov in funkcionarjev Unije. Ti so bili pravi agenti Trboveljske družbe. Vsi imenovani so že drugi teden stavke pričeli s pomočjo bagerjev na dnevnih kopih dobivati premog.. S pomočjo stavkokazov se je mogel med stavko proizvajati premog le v Trbovljah in Kočevju, kjer so bili dnevni kopi. V Hrastniku in Zagorju niso nakopali niti enega vagona premoga do konca štrajka dne 17. septembra. Obrati v Rajhenburgu in v Hudi jami pa niso urejeni za večjo produkcijo.

Zaključek: Kvalificirani rudarji so se dobro držali, nekvalificirani so popuščali že v tretjem tednu in to popuščanje se je stopnjevalo, kolikor je naraščal teror. Soc[ialno]pat[riotska] Unija je bila popolnoma pasivna, njeni člani so naravnost sabotirali. Nacionalisti s svojimi maloštevilnimi pristaši niso imeli zadosti vpláva in njihovo početje je bilo pod pritiskom razmer. Klerikalci-rudarji so se obnašali primerno, oficialna SLS je pa odpovedala. Radikalni so ves čas hinavsko iskali pooblastil in zaupnice, a ko jo niso prejeli, so prvi proglasili javno geslo o vrnitvi na delo brez pogojev.

Kako se je vedla oblast⁶ za časa stavke?

Veliki župan dr. Lukan, šef pokrajinske uprave, radikal, je med dvomesečnim štrajkom odgovarjal na vse pritožbe: Nisem informiran, to je stvar okrajnega glavarstva, orožniškega poveljstva ali sodišča. Iz razgovora smo vedno slišali, da se noče eksponirati, ker vodijo štrajk komunisti. Kadar so se mu dokazale protizakonitosti, se je skliceval na napotila centralne vlade.

⁵ V originalu je plačljivci, verjetno pa gre za plašljivce. Op. ur.

⁶ Namesto besede oblast je v originalu beseda zlasti, kar je očitna strojepisna napaka. Op. ur.

Takoj ob pričetku štrajka so bili poslani v revirje kordoni orožništva, ki so jih po atentatu na električno centralo še povečali. Orožniki so postopali z rudarji skrajno nekorektno. Komandant V. žandarmerijske komande in komisarji okrajnega glavarstva so bili v Trbovljah vedno gosti [rudniškega] ravnatelja in popivali so dolgo v noč. Proti okrajnemu glavarju se je pritožil celo radikalni gerent⁷ Koren, češ da se o stanju informira samo pri ravnatelju in ne pride niti na občino. Posledice tega prijateljstva so bile očitne: žandarmerija je pričela z aretacijami in okrajno glavarstvo je prepovedalo shode. V prvi vrsti so aretirali funkcionarje ZRD in zaupnike. Tako so v drugem tednu štrajka aretirali štiri naše najboljše sodruge (KP)⁸ na podlagi suma, da so pisali stavkokazom grozilna pisma. Lahko bi primerjali pisavo in se prepričali, da ovadba ni resnična, vendar se nahajajo ti sodrugi že sedmi teden v zaporu, ne da bi jih sodili. Pravi razlog je ta, da so zavedni funkcionarji ZRD. Ko so bili prepovedani shodi, so morali zaupniki pričeti s podrobnim delom od moža do moža. To delo je bilo uspešno, torej je bilo potrebno najti razlog, da se aretirajo vse zaupnike. In razlog so našli. V noči od 29. na 30. avgusta, v petem tednu stavke, se je zgodil atentat na trboveljsko električno centralo⁹ in drugo jutro so zaprli centralo ZRD v Trbovljah in zaprli vse zaupnike, ki so jih mogli dobiti, to je 36. Ko je tako bila zaprta centrala [ZRD] in se je znašla v zaporu vsa centralna uprava, je bil določen s. Bedenik, da skupno z zaupniki iz Hrastnika vodi vse posle centrale. Centrala se je brez pripomočkov nahajala par dni tu, par dni tam, po gozdovih in hribih. Orožniki so jo vedno zasledovali. Ko so zvedeli, da pride blagajnik s. Naprudnik plačati trgovcu kavcijo,¹⁰ so vdrli v njegovo stanovanje, mu odvzeli denar — 7.500 dinarjev — in ga zaprli. Ker so bili aretirani vsi stari zaupniki, so se postavili novi in ker rudarji niso poznali vseh [novih zaupnikov], smo začeli izdajati letake, ki jih prilagamo. Letake, dovoljene od državnega pravdnništva v Ljubljani, je žandarmerija zaplenila, kjer jih je le mogla, raznašalce zapisnike¹¹ pa aretirala. Orožniki so hodili po stanovanjih in silili rudarje na delo. Prepovedali so vsako zbiranje ljudi. Niti trije niso smeli biti skupaj. Stanovalci ene hiše se niso smeli sestajati; orožniki so jih razpodeli, če so jih zasačili. V zvezi s preganjanjem rudarjev so v Zagorju zaprli celo izobraževalno društvo »Vesna« in tudi gospodarsko zadrugo »Delavski dom«, pri kateri so zaplenili 26.500 dinarjev gotovine. Ves inventar, celo telovadno orodje [»Vesne«] so spravili v zaboje in odpeljali na občino.¹² Iz Ljubljane ni smel in še ne sme nihče¹³ v revirje, ker so deloma izgnani, a deloma jim je prepovedan dostop v revirje. Aretacije so se

⁷ Gerent — od oblastev imenovani upravnik občine namesto izvoljenega in odstavljenega župana. Op. ur.

⁸ Mišljeni so člani KPJ. Op. ur.

⁹ Atentat na trboveljsko termoelektrarno je izvedla skupina komunistov okrog Ivana Kralja. To je bila zgrešena akcija, ki je škodovala gibanju. Op. ur.

¹⁰ Sindikat je za časa stavke plačeval trgovcem živila, ki so jih jemali stavkajoči. Op. ur.

¹¹ Beseda »zapisnike« je očitno od več. Op. ur.

¹² Po stavki so oblasti dovolile nadaljnje delovanje »Vesne« in zadruge »Delavski dom«. Op. ur.

¹³ Mišljeni so funkcionarji Zveze neodvisnih sindikatov in Neodvisne delavske stranke, to je znani komunisti. Op. ur.

vršile vsakodnevno. Sedaj je v celjskih zaporih 72, v Litiji pa 17 sodrugov. Nikogar še miso postavili pred sodišče in nihče še ni bil obsojen, saj se nobenemu ne more dokazati nobenega kaznivega dejanja. Vse naše intervencije proti tem nezakonitostim so bile brez uspeha.

Proti rudarjem so nastopale oblasti skrajno brutalno, Trboveljski družbi pa so dovoljevale, da je odkrito teptala zakone. Tako je Trboveljska družba odtegnila rudarjem protizakonito po 120 dinarjev za »blaue«,¹⁴ kar je oškodovalo rudarje za več kot en milijon dinarjev. Trboveljska družba je stavila zaporo na denarni fond, ki so ga zbrali rudarji v podporo dojenčkom in bolnikom. Stavkajočim so odpovedali zdravniško pomoč in v Kočevju so pričeli celo z izseljevanjem [iz rudniških stanovanj].

Z odlokom z dne 1. avgusta je Trboveljska družba odpustila vse rudarje, ni jim pa hotela izdajati delavskih knjižic, da bi si mogli drugje poiskati delo. Preko »Zveze industrijcev« so dobila vsa podjetja prepoved zaposlovati rudarje. Konzume so povsod zaprli, da bi izstradali rudarje. Orožniki so hodili k zasebnim trgovcem in zabranjevali dajati živila stavkajočim.

Na druga vprašanja odgovarjamo skupno:

V Celju je zaprto 72 in v Litiji 17 sodrugov. Vsi so funkcionarji ali vsaj člani ZRD, le 8 je neorganiziranih. Med zaporniki v Litiji je 4 žena rudarjev. Najeli smo dva advokata, da pospešita izpustitev; doslej ni uspeha.

Od Unije, klerikalcev in nacionalistov ni nobeden aretiran.

Vzroke aretacij smo navedli zgoraj. [Dejavnost] ZRD je ustavljena na podlagi suma, da je inscenirala atentat na električno centralo. Advokat je pooblaščen, da zahteva otvoritev. Lukan je izjavil, da je vse odvisno od rezultatov sodnijske preiskave. Tudi zaradi »Vesne« in zadruge so vložili pritožbo, ki doslej še ni rešena.

SKOJ in KPJ sta aktivno sodelovala in mnogo pripomogla, da se je lahko [stavka] toliko časa vzdržala; sploh se dela popolnoma sporazumno z omenjenima.

Bilance izdanih podpor danes ni mogoče točno sporočiti, ker so računi deloma v zapečatenih prostorih ZRD v Trbovljah. Približni podatki so: ZRD je imela skupno v blagajni 20.000 dinarjev. Preko zbirk in prispevkov smo iz Ljubljane poslali okoli 12.000 dinarjev. Ljubljanska občina je dala 10.000, mariborska pa 5000 [dinarjev]. V teh vsotah ni vračunano 10.000 dinarjev, ki jih je poslal CRSOJ s sodrugom K. Vsa pomoč je bila zbrana znotraj dežele.

Prvi predlog, da se neha stavkati, so dali radikali. V torek, 11. avgusta¹⁵ so sklicali radikali shod v Trbovljah in mi smo hoteli to priložnost izkoristiti ter smo poslali svoje sodruge na ta shod. Radikali so si pa dali shod prepovedati in orožništvo je razgnalo rudarje. Radikalci so potem imeli sestanek in tam so razglasili geslo: Na delo!

Brez zaupnikov, onemogočeni razširiti letake.¹⁶ Prvi dan se je temu pozivu pokorilo nekaj ljudi. Ko pa so se vršile vedno nove aretacije, so

¹⁴ »Blaue« = neopravičeni izostanki z dela. Op. ur.

¹⁵ Očitna napaka v originalu. Torek je bil 11. septembra. Tudi po smislu besedila gre za september in ne za avgust. Op. ur.

¹⁶ Misel v originalu ni zaključena. Op. ur.

Štrajk rudarjev v Sloveniji.

od 30. VII. - 17. IX. 1925.

Polg je odposlanih poročil nad stavko, dostavljane
D. R. S. O. * se sledede poročila. Vprašanja centralnega sekretar-
ja S. K.

1) Koliko je brez rudnika stupila u štrajk i iz ka-
ga rudnika ?

U štrajk se stopilo:

V Trbovljah 4200	V Kočevju 800
* Zagorju 1000	* Raheenburgu 800
* Hrastniku 1300	* Hudi jami 800

Skupa: 9400 rudarjev.

2) Koliko je radara ostilo, da bude štrajkbreher i
tečaj organizaciji pripadaje ?

3) Kako su se druge organizacije držale na vreme
štrajka.

4) Kako se su rudari držali na vreme štrajka.

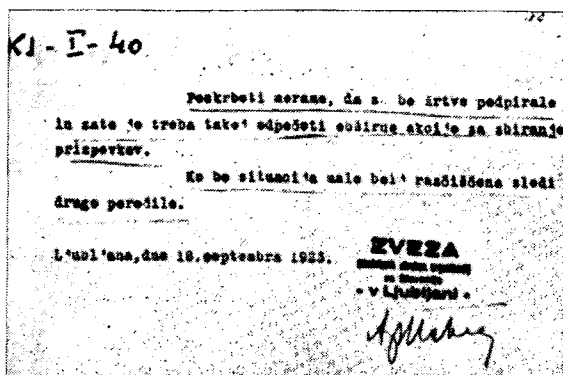
Da se laže rasume odgovor na te v reaktne obrane prvo kon-
statirati naslednje: Izmed 9400 rudarjev se silo organizira-
nih v oedvisni Z. R. D. od 5400-400 (število variira ker ne
plačuje vse redno) v 200-patriotiki Uniji okoli 300, v kler-
ikalni T. S. Z. 1200, v nacionalistični SZ 200, neorganizira-
nih okoli 4200. Opozoriti moramo na dejstvo, da ima Trbovli-
ska družba poleg rudnikov še oesetno tovarno v Trbovljah, ki
zaposluje 120 delavcev, siglano istotak ki zaposluje 60 delav-
cev, v Zagorju sponimo t'er se zaposluje 40 delavcev, sigla-
no v Raheenburgu s 50 delavci. Poleg tega se Trbovliška druž-
ba oddala dela na dnevnih popih v Trbovljah in Raheenburgu
privatno podjetju Ditiču, ki ima v Trbovljah zaposlenih 30
in v Raheenburgu 40 delavcev. Tamen posebnih kvali-
fikiranih delavcev se pri tem delu zaposluje velikom številu
liciranih delavcev, ki se rekrutirajo največ iz sosednjih de-

Prva stran sindikalnega poročila o stavki
rudarjev 1. 1925

se pričeli v Trbovljah vračati na delo tudi naši. V soboto, 15. septembra
zjutraj je delalo v Trbovljah že okoli 70% ljudi. V Hrastniku in Zagorju,
kjer je ostalo še nekaj naših zaupnikov, ni bilo v soboto na delu niti
10% ljudi. V soboto so sklicali klerikalci sestanek v Ljubljani, na katerem
so predlagali sporazumno z nacionalisti prenehanje štrajka. Ker ni nič
kazalo na to, da bi uspeli s poskusom zopet ustaviti delo v Trbovljah, ker
so [socialni] patrioti tudi v Zagorju in Hrastniku delali na vse kriplje, da
se gre na delo in ker so v Kočevju, Rajhenburgu in Hudi jami že delali,
bi nadaljevanje štrajka v Hrastniku in Zagorju ne rešilo položaja in tako
smo bili z ozirom na situacijo prisiljeni, da smo predlagali tudi mi sledeče:
»Da smo z ozirom na nezaslišan teror oblasti in Trbov[eljske] družbe pri-
siljeni stavko začasno prekiniti, da pa se nikakor ne odrekamo postavljenih
zahtev, za katere se bomo tudi v bodoče borili in da se morajo rudarji
najintenzivnejše pripravljati na novo akcijo za zboljšanje svojega bednega
stanja.«

Tako smo bili prisiljeni stavko končati brez uspeha, z občutnim porazom.

Zadnja stran sindikalnega poročila o stavki rudarjev l. 1923

Značilno je, da je po štirih tednih stavke upravni svet Trboveljske družbe, ki se nahaja še vedno na Dunaju, zahteval od ravnatelja Skubica,¹⁷ da konča štrajk, pa čeprav se ugodi rudarjem. Skubic in ravnatelj iz Trbovelj (Pauer), Hrastnika (Drovc), Zagorja (Heutman), Kočevja (Biskupski) so na konferenci formulirali svoje stališče nasproti zahtevi upravnega sveta. Odgovorili so: Doslej so imeli zaupniki ZRD že velik vpliv; če dobijo še to stavko, bo njihova moč še večja in naš ugled bo padel. V interesu ugleda ravnateljev se mora stavka nadaljevati do zmage Trboveljske družbe. Če upravni svet kljub temu zahteva konec stavke, polagajo vsi ravnatelji demisijo. In upravni svet se je vdal in ugodil zahtevi ravnateljev.

Ravnatelji so temeljito izkoristili neuspeh stavke. Vsi funkcionarji ZRD in zaupniki so odpuščeni, prav tako vsi neorganizirani, ki so bili v tej ali že prejšnjih stavkah in drugih akcijah aktivni. Odpustili so celo takšne, ki so bolni in zaradi bolezni ne morejo redno delati. Kolikor imamo doslej podatkov, je odpuščenih nad 600 rudarjev. Večinoma so člani ZRD, nekaj je neorganiziranih. Od socialnih patriotov ni nihče odpuščen, mti od klerikalcev, niti od nacionalistov. Srd in maščevanje Trboveljske družbe je uperjen v prvi vrsti proti ZRD,¹⁸ ki je stala vedno na braniku rudarskih interesov.

Položaj v revirjih po stavki še ni jasen. Gotovo je eno, da je izgubljeni štrajk velik udarec za ZRD, kakor za vse naše sindikalno gibanje.

Poskrbeti moramo, da se bo žrtve podpiralo in zato je treba takoj začeti obširno akcijo za zbiranje prispevkov.

Ko bo situacija malo bolj razčiščena, sledi drugo poročilo.

Ljubljana, dne 18. septembra 1923.

Zveza neodvisnih strokovnih organizacij
za Slovenijo v Ljubljani —
Albert Hlebec

¹⁷ Rihard Skubic, ravnatelj ljubljanske centrale TPD. Op. ur.

¹⁸ Mišljeni so komunisti, ki so vodili stavko ter v njej največ pretrpeli in po njej najhuje čutili tegobe in posledice poraza. Pisec Albert Hlebec, tajnik Zveze neodvisnih sindikatov za Slovenijo v Ljubljani, hkrati član Pokrajinskega komiteja KPJ za Slovenijo, zaradi takratnih razmer o tem ni mogel pisati javno in jasno v legalnem sindikalnem poročilu. Op. ur.

II.
PODJETNIŠKO POROČILO

Trbovlje, dne 16. januarja 1924.

TRBOVELJSKA
PREMOGOKOPNA DRUŽBA
Ravnateljstvo Trbovlje

Štev.

P. n.

Trboveljska premogokopna družba
centralno ravnateljstvo

Ljubljana

Priloženo Vam pošiljamo v blagohotno vednost letni situacijski pregled za l. 1923, nadalje poročila o diskusiji in shodu »Zveze rudarskih delavcev«, ki sta se vršila: prvi dne 10. t. m. in drugi dne 13. t. m.

Srečno!

TRBOVELJSKA PREMOGOKOPNA DRUŽBA
Ravnateljstvo Trbovlje
Pauer

3 priloge

SITUACIJSKI PREGLED ZA LETO 1923

Leto 1923 je prineslo v strokovnem pokretu trboveljskega delavstva več važnejših dogodkov. Med poglavitnejše je smatrati:

- 1.) Ustanovitev »Zveze delovnega ljudstva« in ponesrečena stvoritev enotne fronte strokovnih organizacij.
- 2.) Skupščinske volitve in pokret strokovnih organizacij.
- 3.) Nove mezdne zahteve delavstva, stavka in nje posledice.
- 4.) Odhod glavnih kolovodij in hujskačev iz revirja.

**Ponesrečena stvoritev enotne fronte
strokovnih organizacij:**

Ker je stopila vlada z zakonom o zaščiti države in obznanjo komunističnim rovarjem, ki so od preobrata sem z različnimi terorističnimi akcijami motili javni red in mir v tukajšnjem revirju, nekoliko na prste — tako, da niso mogli svobodno razvijati svojega komunističnega programa in javno propagirati komunistične ideje med delavstvom, so skušali na drug način uveljaviti komunistični vpliv nad delavstvom. Pričetkom leta 1923 so komunisti dr. Lemež, Fabjančič, Klemenčič, Osterc in drugi pričeli akcijo za stvoritev enotne fronte strokovnih organizacij. V to svrhu so sklicali konferenco strokovnih organizacij, ki se je vršila dne 21. januarja v Ljubljani

ob navzočnosti 168 delegatov iz 42 krajev Slovenije.¹ Ta konferenca pa ni prinesla kom[unističnim] poglavarjem zaželjenega uspeha, ker jim mnoge organizacije niso nasledle ter se je vsled tega razbila. ZRD [Zveza rudarskih delavcev], ki je bila na tej konferenci zastopana po najagilnejših svojih zastopnikih odtosno voditeljih (Salomon, Pristav, Kolšek, Čečeva i dr.), je ostala še nadalje samostojna in odločna vsled svoje moči v revirju.

Ustanovitev »Zveze delovnega ljudstva« (ZDL)²

Ker so bile na spomlad na vidiku skupščinske volitve, je bilo treba bivšim kom[unističnim] vodjem misliti na ustanovitev stranke z zmernejšo parolo, pod katero bi bilo mogoče z oblastvenim dovoljenjem nastopiti v volilnem boju. Pri tozadevnih pogajanjih je pristala tako zvana skupina dr. Periča na kompromis in ustanovila se je »Socialistična stranka delovnega ljudstva«, v katere odboru se je nahajal tudi znani Miha Koren.³ Pod firmo SSDL so šli bivši komunisti v volilni boj.

Skupščinske volitve

Socialistična stranka delovnega ljudstva je postavila v vseh revirjih in industrijskih krajih svoje liste in je šla s svojo agitacijo celo v kmetske vasi, na deželo. Kandidaturo za laški sodni okraj je prevzel predsednik ZRD v Trbovljah Franc Salomon, ki je s svojimi pristaši okoli ZRD razvil močno agitacijo in bil trdno uverjen, da postane poslanec. Toda nepričakovani izid volitev v prilog SLS [Slovenske ljudske stranke] jim je zmešal račune. Kakšna nedoslednost je vladala pri skupščinskih volitvah, dokazuje slučaj Mihe Korena, ki je v dveh dneh prebarval svoje prepričanje in kandidiral na radikalni listi. V laškem sodnem okrožju je bil izvoljen poslanec SLS Kugovnik.

Nove mezdne zahteve in stavka

Da zakrijejo poraz, ki so ga doživeli voditelji ZRD pri skupščinskih volitvah in da dvignejo vsled tega upadli pogum delavstva in somišljenikov, so sklenili započeti movo mezdno akcijo. Kot najpripravnejši moment, da vizzovejo konflikt z družbo, so smatrali 50-letni jubilej, ob kateri prilika je družba podarila uradnikom in poduradnikom dvomesečne prejemke. Salomon, Pristav, Kolšek in drugi kolovodje so predočili delavstvu, kako

¹ Razlaga je docela zgrešena. Na konferenci 21. januarja 1923 je bila ob udeležbi komunistov ustanovljena Socialistična stranka delovnega ljudstva. Vodstvo KPJ v Sloveniji (L. Klemenčič in V. Fabjančič) je pri tem sklenilo nenačelen sporazum s socialisti okrog lista »Zarja«. V Partiji je nastala zaradi tega in iz drugih vzrokov kriza, ki se je končala z izključitvijo Klemenčiča in Fabjančiča iz stranke, z likvidacijo SSDL in ustanovitvijo 15. aprila 1923 slovenskega dela Neodvisne delavske stranke Jugoslavije, legalne oblike za KPJ. Neodvisni sindikati so v tem razdobju bili in ostali v sestavi Zveze neodvisnih strokovnih organizacij za Slovenijo, povezane z neodvisnimi sindikati ostalih pokrajin Jugoslavije, in niso bili del nobene politične stranke. Op. ur.

² Glej prejšnjo pripombo. Volitve v narodno skupščino so bile 18. marca 1923. Ker tedaj v Sloveniji še ni bilo Neodvisne delavske stranke Jugoslavije, so komunisti glasovali za SSDL. Op. ur.

³ Bivši komunistični poslanec ustavodajne skupščine l. 1920—1921. Op. ur.

je družba v stanju izplačati svojim priganjačem delavstva dvojne prejemke in ustanavljati milijonske fonde in da je tudi v stanju povišati delavstvu mezde in je zato treba vložiti nove mezdne zahteve in se pripraviti na mezdni boj.

Začetkom meseca junija se je pričelo med delavstvom živahno gibanje. Prvotno so skušali vodje socialdemokratov, da se polastijo situacije in takoj vložijo mezdne zahteve, kar se jim je pa vsled nastopa krščanskih in narodnih socialistov izjalovilo. V tem slučaju bi se vezali v mezdnem boju le ZRD in »Unija«.⁴ Zveza rud[arskih] del[avcev] pa je povabila na sodelovanje Strokovno zvezo rudarjev in Narodno socialistično zvezo, ker sta bili po članstvu močnejši od Unije. Vezanje ZRD s krščanskimi in narodnimi socialisti ni bilo. Uniji po volji, zaradi česar je ostala v mezdni akciji pasivna. Konec junija so vložile ZRD, ZSR in NSZ nove mezdne zahteve. Tri tedne po vložitvi zahtev so se vršila med voditelji akcijskega odbora in TPD v Ljubljani pogajanja, ki so se končala prvi dan s pristankom družbe na 3 din na delavčev siht. Vodje stavkovnega akcijskega odbora pa so iz Ljubljane obvestili zaupnike v Trbovljah, da naj proklamirajo še isto noč stavko v revirju, kljub temu da se pogajanja še niso končala, marveč bi se drugi dan nadaljevala in katerih izid se še ne bi mogel razvideti. S tem činom je hotelo stavkovno vodstvo izvajati pri pogajanjih teror na družbo, da bi družbo prisililo k popusljivosti, odnosno jo omehčalo. Z nenadno proklamacijo stavke pa ni bilo zadovoljno vse delavstvo. Stavkovno vodstvo se tudi ni pripravilo na daljšo mezdno borbo, niti ni pregledalo discipline svojih organizacij. Računalo je edino na za stavko ugodno letno dobo, v kateri se bo lahko velik del delavstva na deželi zaposlil. Dokler so bili vsi funkcionarji stavkovnega pokreta na svobodi, se je držalo delavstvo še precej disciplinirano. Treba je bilo torej misliti na to, da se ugonobi na en ali drug način vpliv stavkovnega akcijskega odbora na stavkajoče; ta odbor je sestojal iz 5 odbornikov, 5 namestnikov in 41 zaupnikov. Načrt odstranitve ožjega akcijskega odbora, t. j. odbornikov in namestnikov, iz revirja se je deloma in s težavo posrečil in to vsled tega, ker je bilo staro moštvo žandarmerijske postaje, ki je bilo v takih slučajih dobro orientirano, že vse premeščeno in je bilo potrebno veliko prizadevanja, da se pojasni predvsem novemu tukajšnjim razmeram neizkušenemu komandirju postaje stavkovno situacijo v revirju. Ker se je zaupnim potom ugotovilo, da imajo bivši komunistični kolovodje in nekateri odborniki stavkovnega odbora zveze z inozemskimi komunističnimi udruženji in da nabavljajo od istih prepovedane propagandne brošure, se je stavil žandarmeriji predlog, da takoj aretirajo najagilnejše rovarje. V to svrho so se prinesli žandarmeriji vsi potrebni dokazi, kakor se je tudi izvršila ovadba za kazensko postopanje. (Vidi Pov. br. 32 z dne 6. 7. 1933.) Neorientiranost žandarmerije pa je povzročila, da se je dvema najagilnejšima in glavnima kolovodjema⁵ posrečilo tik pred aretacijo pobegniti; delovala sta potem v vseh revirjih za nadaljevanje stavke. Vendar z aretacijo glavnih voditeljev uspeh še ni bil dosežen. Na njihovo mesto je stopil

⁴ Unija slovenskih rudarjev, sindikat pod vodstvom socialnih demokratov. Op. ur.

⁵ To sta bila Jože Kolšek in Ivan Pristav. O njiju poroča pismo ljubljanske direkcije TPD svoji dunajski centrali z dne 10. avg. 1923. Op. ur.

nadomestni zaupniški odbor, ki je vodil za tem stavko. Opaziti je bilo sicer nekako nesigurnost in poparjenost, ker so se jeli hkrati pojavljati številni delavoljni, toda akcijski odbor ni držal križem rok, marveč je pričel dejansko izvajati teror.

Stavkajoči so pošiljali delavoljnim neprestano grozilna pisma, jim grozili s strahovitim maščevanjem po končani stavki, stavkovni odbor pa je lepil po revirju lepake z neresnično vsebino o stanju situacije in glavno, kar so prakticirali, je bilo to, da so ob vходу v rove postavljali stavkovne straže, ki so zabeležile delavoljne delavce, hoteč iste na ta način terorizirati. Medtem je politična oblast prepovedala javne shode in zaupniki delavstva so morali obveščati o situaciji in izpodbujati [rudarje] od moža do moža, ker jim je bilo [javno] hujskanje onemogočeno. ZRD so bili posebno dobrodošli poslanci SLS, ki so s svojo imuniteto omogočili vsaj nekaj delavskih shodov. S predočevanjem delovanja v prejšnjih stavkah in z gotovimi obljubami se je vodstvo žandarmerijske postaje dnevno izpodbujalo za energičen nastop, posebno pa se je z doprinašanjem kazenskega dokazilnega materiala pripomoglo k temu, da se je pozaprlo najplivnejše funkcionarje stavkovnega pokreta.

Ko se je izvršil atentat na električno centralo v Trbovljah, je bil ramo zjutraj v vsej naglici sestavljen načrt za aretacijo vseh funkcionarjev ZRD, ki so se smatrali, da pridejo kot neposredni krivci ali sokrivci v poštev. S tem činom se je smatrala stavka za propadlo, ker se je vzelo delavstvu moralno gonilno silo v akciji. Toda, ko so v Trbovljah vse kolovodje pozaprli, so pričeli z agitacijo iz Zagorja in Hrastnika. Izdani so bili od družbe letaki za poziv na delo. Razen tega so se izdali v imenu delavoljnih letaki, v katerih se je označevala nadaljnja stavka in odpor za nesmisel in se je pozivalo delavstvo na delo. Silno mnogo je pripomogel k uspešnemu zaključku stavke dnevni kop Doberna, pri katerem so bili med stavko zaposleni v velikem številu tudi nameščenci družbe. V Trbovljah so že v sedmem tednu stavke kazali vsi znaki, da se bo stavka končala v korist družbe. Toda silna agitacija in naravnost teror iz Hrastnika in Zagorja, kjer žandarmerija očitno ni vršila svojega posla tako temeljito kakor v Trbovljah, je stavko podaljšalo do osem tednov. Še enkrat se je ljubljanski akcijski odbor (dr. Lemež, Hlebec in SLS) opogumil ter pod patronanco radikalne stranke sklical javen shod v Trbovljah; nanj so se temeljito pripravili hujskači, da mahujskajo delavoljne na nadaljevanje stavke, a jim je bil od oblasti zabranjen. S tem aktom pa je stavka definitivno propadla. Delavstvo, ki je pričakovalo, da se mu na tem shodu pove kaj odločilnega, je s prepovedjo obupalo. Ta shod je bil posebno od zagorskih kom[unističnih] mladincev dobro pripravljen. Prišel je tudi znani komunistični mladinec Klopčič in celo Hlebec iz Ljubljane.

Drugi dan po tem dogodku je delavstvo sklenilo, da se brezpogojno vrne na delo.

Vendar pa vodstvo radniške partije⁶ ni mirovalo, marveč je poslalo tretji dan po prihodu delavstva na delo svojega glavnega tajnika Milivoja Kaljeviča iz Beograda v Trbovlje (sedaj izgnan iz Slovenije) na shod; za

⁶ Neodvisna delavska stranka Jugoslavije. Op. ur.

njegov prihod so pravočasno zvedeli in ga aretirali. Pri njem so našli komunistične brošure in druge važne dokumente.

Vsi aretiranci so bili kot kolodvodje, hujskači in povzročitelji stavke iz službe odpuščeni.

Omembe vreden dogodek je tudi nameravan atentat na gg. ravnatelje rudnikov Trbovlje in Hrastnik,⁷ kar bi naj bil očividno maščevalni akt določenih oseb. Medvešček, ki je obdolžen, da je sokrivec tega dejanja, je pri razgovoru izjavil: V par dneh boste vse vedeli, imam neke pomisleke, da vam povem dejstvo, sicer pa vprašajte Planinca, on vam bo vse natančno povedal.

Odhod delavcev iz revirja

Odpuščeni so se morali udati v usodo. Večina hujskačev se je obrnila na zaščitnika dr. Dimnika, ki jim je oskrbel potne liste v tujino. Sedaj tožijo in obžalujejo iz tujine svoja zlodejstva.

Stavko v letu 1923 je smatrati za eno največjih rudarskih stavk, ki se končala s silnim porazom delavstva, katero bo za nedogleden čas za vsaktero resnejšo akcijo nesposobno.

Sicer skušajo nekateri vročekrvni odpuščenci in drugi bivši komunisti dvigniti organizacijo Zveze rudarskih delavcev zopet na prejšnjo raven, vendar ni niti misliti, da bi šlo delavstvo v doglednem času na limanice, posebno pa takim ljudem, kot se tokrat za to zavzemajo.

⁷ Sodna preiskava je to obtožbo ovrgla. Op. ur.